

KS. PAWEŁ GABARA

Łódź

LITURGIA JAKO PROCES KOMUNIKOWANIA

Jednym z pierwszych polskich teologów liturgii, który nazwał liturgię procesem komunikacyjnym, był B. Nadolski. W swoim artykule *Liturgia jako proces komunikacji*¹ z 1989 r. podkreśla, że spojrzenie na liturgię z perspektywy nauki o komunikacji jest pewnym *novum*. Dziś, po dwudziestu latach, widzimy, że teoria komunikacji jest powszechnie stosowana w różnych dziedzinach teologicznych, m.in. w teologii pastoralnej, teologii duchowości. Szczególnie wiele uwagi poświęcił temu zagadnieniu Z. Janiec, pisząc o różnych formach komunikacji w liturgii. Artykuł ten będzie głosem w dyskusji dotyczącej pojmowania liturgii jako procesu komunikacyjnego.

Teologia i komunikowanie mają długą historię, zarówno jako odrębne dziedziny badań i refleksji oraz jako współuczestnicy odkrywczego dialogu². Ich związek nie jest zatem zjawiskiem nowym, ponieważ najważniejsze prawdy wiary zawsze były analizowane w świetle komunikacji interpersonalnej.

Wraz z rozwojem nauki o komunikacji pojawiły się nowe technologie komunikowania³, które miały wpływ na kulturę, mentalność i wrażliwość człowieka⁴. Do momentu pojawienia się środków komunikacji społecznej obowiązywała kultura wzroku, w której główną rolę pełnił druk. Zastąpiła ją kultura słuchu⁵, w której dominantą stały się mass media, a w nich połączenie obrazu i dźwięku. Taki stan rzeczy wpłynął na Kościół, który zaczął wykorzystywać zdobycze techniki do głoszenia Dobrej Nowiny. Nie chodziło tutaj tylko o wykorzystanie nowoczesnych urządzeń w głoszeniu Ewangelii⁶, ale o inny sposób przepowiadania w czasie liturgii, jak i poza nią. Zaistniała potrzeba przyswojenia sobie wszystkich cech języka

¹ Zob. B. NADOLSKI, *Liturgia jako proces komunikacji*, RBL 3 (1989), s. 161–168.

² Zob. P.A. SOUKUP, *Komunikowanie i teologia: rozmyślania oparte na źródłach chrześcijańskich*, w: J. CHRAPEK (red.), *Kościół a środki społecznego przekazu*, Warszawa 1990, s. 41–53.

³ Por. W. ONG, *The Presence of the Word*, Yale 1981; J. CARY, M.H. McLuhan, *The Roots of Modern Media Analysis*, „Journal of Communication” (1981), nr 3, s. 162–178; R.A. WHITE, *Mass Communication and Culture: Transition to a New Paradigm*, „Journal of Communication” (1981), nr 3, s. 279–301.

⁴ Zob. J. CHRAPEK, *Współczesne techniki komunikowania nowym wyzwaniem dla Kościoła*, w: TENŻE (red.), *dz. cyt.*, s. 11–19.

⁵ Zob. K. RAHNER, *Kommunikation*, w: TENŻE (red.), *Kleines Theologisches Wörterbuch*, Freiburg 1978, s. 280.

⁶ Zob. NADOLSKI, *art. cyt.*, s. 162.

i symboliki pokolenia, które wzrastało w symbiozie z elektronicznymi technikami komunikowania⁷. Pojawiła się konieczność połączenia różnych sposobów komunikacji, aby przekaz Orędzia Zbawczego był skuteczny⁸. Zmiany te miały również wpływ na społeczeństwo. W społeczności wychowanej w dobie środków społecznego przekazu wytworzyła się potrzeba nowego typu autorytetu, osobowości prezentera, czyli osoby żyjącej tym, co mówi⁹. Również w społeczności Kościoła wierni oczekiwali innego niż dotąd autorytetu moralnego kapłana. Przestał już wystarczać tytuł lub stopień w hierarchii, natomiast pojawiła się potrzeba świadka głoszonej Prawdy, celebrycy sprawującego liturgię z wielkim autentyzmem i głęboką świadomością przezwyciężenia przestrzeni i czasu dzięki wykorzystywanym środkom społecznego przekazu¹⁰. Odpowiedzią Kościoła na oczekiwania wiernych było zwołanie Soboru Watykańskiego II, określanego mianem Soboru wielowymiarowej komunikacji¹¹, zmierzającego do zaistnienia głębszej jedności między dwoma obszarami komunikacyjnymi, między życiem i nauczaniem Kościoła a sytuacją egzystencjalną człowieka¹².

Jednym z dokumentów soborowych potwierdzających nowe spojrzenie Kościoła na zagadnienie komunikacji w teologii jest *Konstytucja o liturgii świętej*¹³. Dała ona również podstawy do ujmowania liturgii jako procesu komunikacyjnego¹⁴, odchodząc tym samym od jej rytualnego ujęcia i przelamując trzywiekową erę rubrycystów¹⁵. Na tę odnowę relacji między liturgią a życiem wpływ miał Ruch Liturgiczny, który powstał na przełomie XIX i XX w.¹⁶ Nie stanowi on przedmiotu naszego zainteresowania, jednakże na uwagę zasługują powstałe w tym i późniejszym czasie wypowiedzi teologów dotyczące sakramentów i ich roli komunikacyjnej.

W. Hünermann¹⁷, pisząc o sakramentach, akcentował ich „komunikatywne działania”, A. Ganoczy¹⁸ ujmował je jako „system słownej i niewerbalnej komunikacji”, poprzez który wierzący partycypują w samoudzielaniu się Boga w Chrystusie

⁷ Zob. CHRAPEK, *art. cyt.*, s. 18.

⁸ Zob. *tamże*, s. 16–19.

⁹ Zob. *tamże*, s. 18.

¹⁰ Zob. NADOLSKI, *art. cyt.*, s. 161–162.

¹¹ Zob. A. ALUFFI, *Tutto per la comunicazione nel segno di Papa Wojtila*, Torino 1980, s. 145.

¹² Zob. F. FORE, *Television and Religion. The Shaping of Faith, and Culture*, New Haven 1987, s. 46.

¹³ Zob. B. NADOLSKI, *Konstytucja o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II*, w: TENŻE (opr.), *Leksykon Liturgii*, Poznań 2006, s. 683–685.

¹⁴ Po raz pierwszy próbę naukowej analizy liturgii pod względem obecnej w niej komunikacji podjęto na sympozjach liturgicznych w Dulliken (Szwajcaria) w 1971 r., a następnie w 1974 r. w Segau (Austria); zob. NADOLSKI, *Liturgia jako proces*, s. 161.

¹⁵ Zob. TENŻE, *Liturgia jako proces*, s. 161.

¹⁶ Zob. TENŻE, *Ruch Liturgiczny*, TENŻE (opr.), *Leksykon Liturgii*, s. 1320–1332; A. SIELEPIN, *Między „Źródłem” a „Szczytem”*, Kraków 2004, s. 48.

¹⁷ Zob. W. HÜNERMANN, *Ankunft Gottes und Handeln des Menschen*, Freiburg 1977, s. 98–134.

¹⁸ Zob. A. GANOCZY, *Einführung in der katholische Sakramentenlehre*, Darmstadt 1979, s. 116.

i Jego Duchu, dojrzewając w swoim człowieczeństwie. Natomiast K. Rahner¹⁹ pojmował istotę łaski jako „samoudzielanie się Boga”. Według niego człowiek jest stworzony dla komunikacji z Bogiem, która dokonuje się w sakramentach i pozasakramentalnych działaniach, a osiąga swój szczyt w *visio beatifica*²⁰. K. Rahner, w ocenie A. Häußling²¹, katabatyczne pojmowanie sakramentów poszerzył o spojrzenie anabatyczne²². Zaczęły więc funkcjonować dwa pojęcia typowe dla posoborowej teologii liturgii: *katabasis* i *anabasis*. Określają one istotę liturgii jako wzajemny, obopólny dialog między Bogiem i człowiekiem. Boże zstępowanie (aspekt katabatyczny) umożliwia ludzkie wstępowanie (aspekt anabatyczny) w uwielbieniu, prośbie i celebrowaniu²³. Oba te aspekty zawiera soborowa definicja opisująca liturgię²⁴.

Definicja ta znajduje się w punkcie siódmym *Sacrosanctum Concilium*. W dokumencie tym Kościół uważa liturgię za

wypełnianie kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa. W niej przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczególnych znaków dokonuje uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, sprawuje pełny kult publiczny²⁵

W odniesieniu do zacytowanej definicji zauważyć należy, że jedynym Pośrednikiem między Bogiem i ludźmi, dokonującym dzieła zbawienia i kultu, jest Jezus Chrystus — Najwyższy Kapłan. Ta kapłańska funkcja Chrystusa sprowadza się do podwójnego nurtu Jego działania.

Jednym z nurtów jest ruch zstępujący — katabatyczny (gr. *katabasis*), zbawczy i uświęcający, obdarowujący — soteriologiczny (z gr. *Soter* = Zbawca). Drugi nurt to ruch wstępujący — anabatyczny (gr. *anabasis*), wznoszący się, kultyczny, wielbiący, nazwany też latreutycznym (gr. *latreia* = Boska cześć i służba). Obydwa nurty kapłańskiej działalności Chrystusa są czymś równoczesnym i zawierają się w każdym Jego teandrycznym geście, czyli Bosko-ludzkim. Stąd też należy stwierdzić, że kapłaństwo Chrystusa, które trwa w Kościele, nie jest tylko kultem, ale „świętą wymianą” (*sacrosancta commercia*), „przedziwną wymianą” (*admirabile commercium*) — dialogiem między Bogiem i ludźmi. Bóg w tym dialogu człowieka zbawia, wyzwala, jednoczy z sobą i uświęca. Człowiek zaś na Boże działanie odpowiada uwielbieniem, zarówno w obrzędowym kulcie, jak i w życiu zgodnym

¹⁹ Zob. RAHNER, *art. cyt.*, s. 280.

²⁰ Por. NADOLSKI, *Liturgia jako proces*, s. 162.

²¹ Zob. A. HÄUßLING, *Odo Casel – Noch von Aktualität? Eine Rückschau in eigener Sache aus Anlaß des hundertsten Geburtstages des ersten Herausgebers*, AL 28 (1986), s. 357–387.

²² Zob. M. KUNZLER, *Liturgia Kościoła*, t. I. Bolter, Poznań 1999, s. 11.

²³ Zob. *tamże*, s. 11.

²⁴ Por. E.J. LENGELING (red.), *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie*, Münster 1965, s. 26.

²⁵ KL 7.

z wolą Boga, poznaną w Jego Objawieniu — Jezusie Chrystusie. Zatem w liturgii w przedziwny sposób spotykają się wszystkie wymiary zbawczej historii jako obecne i działające: przeszłość wspomniana, przyszłość oczekiwana i teraźniejszość objawiana w znaku oraz wzywająca do zaangażowania się w formie odpowiedzi na Boże zaproszenie do zbawczego dialogu.

Liturgia celebryje misterium Chrystusa i Kościoła, który jest zarazem Boski i ludzki²⁶. Dlatego też każda celebrycja liturgiczna istnieje w Boskiej obecności. Jest ona także umieszczona w życiu konkretnych osób, działających w sposób ludzki i komunikujących się ze sobą według ustalonych praw²⁷. Możemy wobec tego powiedzieć za E. Lengelingiem, że liturgia, będąc dialogiem²⁸, jest „zbawczym zwróceniem się Boga w słowie i sakramencie oraz odpowiedzią daną Bogu przez obdarowanego łaską człowieka. Oba te aspekty występują wyraźnie w każdym akcie liturgicznym”²⁹ i są dwoma sposobami patrzenia na tę samą rzeczywistość. Stanowią one swego rodzaju ogólny model komunikacyjny, obrazujący sposób porozumiewania się Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem w liturgii celebrowanej we wspólnocie Kościoła.

W oparciu o powyższe rozważania możemy więc stwierdzić, że liturgia jest procesem komunikacyjnym. Wskazują na to dwa czynniki: linearność i dynamiczne działanie w przekazie informacji między nadawcą a odbiorcą.

W przekazie linearnym informacja, będąca wewnętrzną własnością nadawcy – Boga, jest przekazywana za pomocą różnego rodzaju środków komunikacyjnych (m.in. słowo i sakramenty), przez co staje się uprzedmiotowionym komunikatem skierowanym do odbiorcy – człowieka, wspólnoty wiernych³⁰. Jednakże komunikowanie to nie oddaje w pełni relacji, jakie zachodzą między uczestnikami liturgii, jeżeli nie będzie przekazem dwukierunkowym.

Dynamiczne działanie wpływa na stworzenie relacji międzyosobowych, relacji między Bogiem a człowiekiem, Bogiem a wspólnotą oraz człowiekiem a Bogiem i człowiekiem a wspólnotą. Relacje te budowane są nie za pośrednictwem materialnych środków, lecz oparte są na samym działaniu (np. modlitwa) w procesie komunikacyjnym.

Podsumowując, należy podkreślić, że liturgia nie jest tylko zewnętrzną, obrzędową stroną sprawowania służby Bożej. Określa ona to, co faktycznie dokonuje

²⁶ KL 2.

²⁷ Zob. A. SORRENTINO, *Sztuka przewodniczenia celebryjom liturgicznym*, Kraków 2001, s. 37.

²⁸ Zob. NADOLSKI, *Liturgia jako proces*, s. 163.

²⁹ Zob. E.J. LENGELING, *Werden und Bedeutung der Konstitution über die heilige Liturgie*, w: TENZE (red.), *dz. cyt.*, s. 79; KUNZLER, *dz. cyt.*, s. 11; C. CIBIEN, *Comunicazione e liturgia*, w: D. SARTORE, A.M. TRIACCA, C. CIBIEN (red.), *Liturgia*, Milano 2001, s. 411; A. DURAK, *Teologiczna odnowa znaku liturgicznego*, w: H.J. SOBECZKO, *Servitum liturgiae. Wybór artykułów* (Opolska Biblioteka Teologiczna 71), Opole 2004, s. 289–297.

³⁰ Zob. R. TONELLI, L.A. GALLO, M. POLLO, *Narrare per aiutare a vivere*, Torino 1992, s. 42.

się w chrześcijańskim jej sprawowaniu, jest ona życiodajną komunikacją między Bogiem a rodzajem ludzkim. W niej Bóg występuje z inicjatywą przebóstwienia człowieka i świata, a ta inicjatywa dochodzi do głosu w Jego służbie, w służbie Boga światu. Ów wymiar katabatyczny umożliwia również wymiar anabatyczny, czyli odpowiedź człowieka na zbawczą inicjatywę Boga³¹. Jako dialog i życiowa wymiana między Bogiem a człowiekiem, liturgia osiąga swój szczyt w sprawowaniu Eucharystii³².

Liturgie als Kommunikationsprozess

Zusammenfassung

Der Autor analysiert die Liturgie in ihrer äußeren Form als eine Art der Kommunikation zwischen Gott und dem Menschen. In ihr tritt Gott mit der Initiative der Vergöttlichung des Menschen und der Welt auf und diese kommt in der Zelebration der Liturgie unter der Gestalt der verschiedenen Zeichen, vor allem im Wortgottesdienst zur Sprache. Die Liturgie ist ein Dialog und Lebensaustausch zwischen Gott und dem Menschen, was sich am vollständigsten in der Zelebration der Eucharistie verwirklicht.

³¹ Zob. KUNZLER, *dz. cyt.*, s. 30–31.

³² KK 11.